

סקירה גיאופוליטית: האתגר לנווט בזירות גיאופוליטיות סוערות

הקדמה:

השנה החולפת חידדה את הדואליות שבה נמצאת ישראל ועימה במידה רבה העם היהודי כולו. מחד - הישגים חסרי תקדים, ומאידך - בעיות שורשיות שעלולות לחולל במהירות משברים קשים. השנה בה ארה"ב מכירה בירושלים כבירתה של ישראל היא גם השנה שבה לראשונה ישראל נכנסת בסוריה לעימות צבאי ישיר עם איראן, שהתפתחותו עלולה להיות קשה ומדממת. השנה בה נשיא אמריקני מפגין אהדה גדולה לישראל והבנה עמוקה לעמדותיה היא גם השנה שבה מתחדדים מתחים בין ממשלת ישראל וציבור רחב בקרב יהדות ארה"ב, המסתייג מדרכו של אותו נשיא.

האתגרים האסטרטגיים שהמזרח התיכון הגועש מציב בפניה של ישראל רבים ומורכבים. אחרי שנים של תהפוכות אלימות שהרסו את הסדר הישן, לא מסתמן עדיין באופק סדר אזורי חדש שבכוחו להבטיח יציבות. גם הזירה הבינלאומית, הרלוונטית למזה"ת ולחוסנה האסטרטגי של ישראל, עוברת זעזועים משמעותיים ורחוקה מלהקרין יציבות. למשוואה הגיאופוליטית התזזיתית התווסף שחקן רב השפעה - נשיא ארה"ב דונלד טראמפ. אישיותו של הנשיא החדש והקושי לצפות את מהלכיו מוסיפים ממד ייחודי של חוסר ודאות לזירה הבינ"ל בכלל, ולזירות הרלוונטיות ולחוסנה של ישראל בפרט.

ביטוי בולט לאי-הבהירות האסטרטגית שישראל נמצאת בה הוא הקיטוב הבוטה בפרשנות להשפעת ההתפתחויות על חוסנה של ישראל. כשם שניתן למצוא תזות מנומקות מדוע מצבה האסטרטגי של ישראל קשה ומדאיג, כך ניתן למצוא טענות מלומדות לא פחות, שלפיהן מעולם לא היה מצבה האסטרטגי של ישראל טוב יותר. בצד החיובי של המאזן האסטרטגי בולטת היותה של ישראל המעצמה הצבאית המובילה במזרח התיכון, בעלת כושר הרתעה אפקטיבי ועדיפות צבאית בולטת על פני כל יריב. האיום הצבאי הקונבנציונלי על ישראל מצד צבאות מדינתיים סדירים פחת משמעותית, וכך גם, לפחות לפרק זמן מסוים, האיום הצבאי הבלתי-קונבנציונלי: סוריה התפרקה מרוב יכולותיה הכימיות (אף כי לא מכולן), ותוכנית הגרעין האיראנית נבלמה זמנית והוסגה לאחור לזמן-מה עקב הסכם הגרעין (שעתידו לא ברור בעקבות נטישת ארה"ב את ההסכם). ישראל מקיימת עוצמה כלכלית וטכנולוגית משמעותית, לרשותה תעשיות היי-טק וסייבר מתקדמות ומשאבי גז בים התיכון. על פי נתוני קרן המטבע העולמית (אפריל 2018)¹ התל"ג לנפש בישראל - 42,120 דולר - גבוה מזה של מדינות כמו ספרד, איטליה ויפאן. הברית האסטרטגית של ישראל עם ארה"ב חזקה ויציבה. הסכמי השלום עם מצרים וירדן נותרו עוגנים

על אהדה דו-מפלגתית אמריקנית כלפיה, והמתחים בין ממשלת ישראל לציבורים נרחבים ביהדות ארה"ב מכרסמים בעוצמתו של משולש היחסים האסטרטגי: ירושלים-ווינגטון-ירושלים.

המאזן האסטרטגי של ישראל כולל אתגרים הצומחים במספר מעגלים המקיימים ביניהם אינטראקציה הדדית: א. המערכת הבינ"ל (בדגש על מעמדה והתנהלותה של ארה"ב) ב. האיומים וההזדמנויות שהמכלול האזורי מציב בפניה של ישראל ג. המכלול הפלסטיני ד. המשולש האסטרטגי: ירושלים-ווינגטון-יהדות אמריקה. למעגלים אלה נודעת השפעה יתרה על חוסנם של ישראל והעם היהודי, וסקירה זו תתמקד בהם.

המערכת הבינ"ל - מעמדה והתנהלותה של ארה"ב והשלכות על חוסנה האסטרטגי של ישראל

הנשיא טראמפ התקבל למציאות גיאופוליטית בה ארה"ב נותרת אמנם המעצמה החזקה ביותר בעולם, אך חלף עבר ה"רגע האמריקני" שנוצר לפני כ-30 שנה בעקבות התפרקותה של ברית המועצות, ושוב נהנתה ארה"ב ממעמד הגמוני במערכת חד-קוטבית. הכוחות העולים בזירה העולמית אינם יונקים ערכיהם מן המורשת הליברלית-דמוקרטית שהדריכה את ארה"ב במאמציה, לאחר מלחמת-העולם השנייה, לעצב סדר עולמי שיגביר יציבות, יעודד חירות ויאפשר סחר חופשי. כוח המשיכה של ערכים אלה נחלש על רקע המשבר הפיננסי של 2008, העמקת אי-השוויון החברתי שהביא עימו עידן הגלובליזציה, דעיכת התקווה שהצית "האביב הערבי", המשבר שעובר על אירופה וכישלונותיה של ארה"ב במלחמותיה בעיראק ובאפגניסטן. אנו עדים להופעתן של תגובות-נגד המתגרות את ערכיו של הסדר המערבי המודרני: רצון לחזק את מדינת הלאום כיחידה עם גבולות וזהות ברורים, בדלנות לאומית, פרוטקציוניזם כלכלי, מאבק בגלובליזציה,

יציבים, חרף סערות הזמן. נוצר מפגש אינטרסים בין ישראל לבין מדינות מפתח סוניות המהווה כר לשט"פ ביטחוני חסר תקדים. מעמיקים יחסי העבודה עם רוסיה, גוברת ההתעניינות הסינית בכלכלה הישראלית, ומתהדקים היחסים עם הודו (ביולי 2017 התקיים ביקור ראשון בארץ של ראש ממשלת הודו נרנדרה מודי, ובעקבותיו, בינואר 2018, נערך ביקור גומלין של נתניהו בהודו).

לצד נקודות האור במאזן האסטרטגי, קיימים גם צללים משמעותיים: ישראל נכנסה השנה לעימות צבאי ישיר עם איראן, הפועלת ליצור מרחב השפעה המשתרע עד הים התיכון,

תוך הפיכת סוריה ולבנון לחזית צבאית מאיימת מול ישראל. הסכם הגרעין עם איראן הותיר על כנו את שאיפות הגרעין של טהראן ואת התשתית שפיתחה לשם כך, ולכן האיום הגרעיני האיראני עלול בנסיבות מסוימות

הכוחות העולים בזירה העולמית אינם יונקים את ערכיהם מן המורשת הליברלית-דמוקרטית

לחזור לפתחה של ישראל. חיזבאללה מתחזק צבאית ופוליטית, ובתרחישי הידרדרות אלימים ישראל עלולה להיות מאותגרת בו-זמנית גם מעזה. רוסיה הפכה לשחקן קבע עם נוכחות צבאית בזירה הסורית השכנה לישראל. קיום מפגש אינטרסים בין רוסיה ואויבי ישראל המושבעים הינו מציאות מטרידה. לעומת זאת, ארצות-הברית נמצאת במגמה כללית של צמצום מעורבותה הצבאית במזרח התיכון, התפתחות שאינה עולה בקנה אחד עם האינטרס הישראלי. היעדר פתרון לבעיה הפלסטינית מזין עוינות כלפי ישראל ומאיים לאורך זמן לפגוע באופייה היהודי של המדינה. המשבר ההומניטרי ברצועה עזה מגביר את סכנת ההתלקחות. מסע הדה-לגיטימציה ומהלכי החרם נגד ישראל מוסיפים להוות איום אסטרטגי ארוך-טווח. ובנוסף, ישראל מתקשה לשמור

שחיקה בנורמות ליברליות, פופוליזם, שנאת זרים, ועליית גורמי ימין ושמאל קיצונים. על פי מדד הדמוקרטיה של ה"אקונומיסט" - לעומת 27 מדינות שהתקדמו ב-2017, 89 מדינות נסוגו במדרג.²

אירופה, שבמידה רבה ביטאה את הערכים שביסוד הסדר העולמי המערבי, נתונה במשבר זהותי, מבני וערכי כאחד. סימני שאלה מוצבים על תקפותם של העקרונות שהיו ביסוד חזונו של האיחוד האירופי. אי-הנחת ביבשת מתפקוד הפוליטיקה המסורתית נוכח המשברים הכלכליים, עזיבתה של בריטניה את האיחוד, גלי ההגירה ואירועי הטרור, מערערים את תחושת הביטחון האישי, תפיסת הגבולות הפתוחים והמנטליות הקוסמופוליטית, ומלבים הקצנה פוליטית מימין ומשמאל. עלייתן לשלטון של תנועות ימין קיצוני מציבה דילמה בפני מדיניות החוץ הישראלית: כיצד לנהוג מול מדינות אירופיות שמפגינות ידידות רבה לישראל אך שליטיהן מתרחקים מנורמות דמוקרטיות ותחת כנפיהם פורחים אלמנטים אנטישמיים. (הסוגיה עלתה לאחרונה לסדר היום על רקע ביקורו בארץ - ביולי 2018 - של ראש ממשלת הונגריה, ויקטור אורבן. נשיא המדינה, ראובן ריבלין, אף ראה לנכון להזהירו בפגישתם, כי "ניאו-פאשיזם הוא סכנה גדולה לעולם ומביא שואה לאומנית").³

גם בארה"ב ניכרים סימניו של משבר זהות. עצם בחירתו של טראמפ היוותה ביטוי להתעצמותם של ציבורים גדולים בארה"ב, החשים כי הסדר המדינתי הקיים (בדגש על הגלובליזציה), מקפח אותם, ולכן ציבורים אלה נטולי מחויבות לערכים שביסודו של הסדר הקיים.

כנשיא, טראמפ תרם ממד נוסף ל"אי-הסדר" העולמי. שלא כקודמיו, אין הוא מגלה מחויבות למנהיגות עולמית, לגיבושו של סדר גלובלי יציב ומתפקד ולבריתות המסורתיות עם אירופה ונאט"ו. למציאות זו השלכות על ישראל, שחוסנה האסטרטגי מושפע

משמעותית לא רק מאיכות יחסיה היא עם וושינגטון אלא גם מן המעמד הגלובלי של ארה"ב, מהתפקיד שארה"ב בוחרת למלא בזירה הבינ"ל, מעוצמתן ומשאיפותיהן של המעצמות המתחרות בה. כרסום במעמדה הבינ"ל של ארה"ב - המעצמה שידידותה וסיועה לישראל כה קריטיים ושהינה גם בית לקהילה משגשגת של כמחצית מהעם היהודי - עלול להוביל לשחיקה בכוח ההרתעה של ישראל ובעוצמה המיוחדת לה. השתרשות התפיסה כי פוחתת עוצמתה היחסית של ארה"ב אל מול המעצמות המתחרות בה, וכי היא נוטשת את המזה"ת, מעמיקה

את הוואקום האסטרטגי באזור, שואבת אליו כוחות בעייתיים מבחינתה של ישראל ועלולה להחריף את אי-היציבות במרחב נפיץ הזקוק לארה"ב כגורם מעצמתי מייצב. לישראל יש סיבה לדאגה נוכח דבריו של טראמפ כי "שום כמות של דם או ממון אמריקני לא יכולה לייצר שלום וביטחון במזרח התיכון".⁴ טראמפ מותיר למדינות האזור

להתמודד עם החתרנות האיראנית, אינו פועל לסלק את אסד (גם כאשר הוא שב ועושה שימוש בנשק כימי), משקיע כוח מוגבל בלבד בלחימה בדאע"ש, משלים עם הדומיננטיות הרוסית בסוריה, ומאלץ את נתניהו לצאת שוב ושוב למפגשים עם המנהיג הרוסי כדי להגן על הקווים האדומים של ישראל.

מהלכיו והתבטאויותיו של הנשיא טראמפ מלמדים על אַמַת-מידה המכריעה מבחינתו: "אמריקה תחילה". הוא אינו רואה חובה להציב את ארה"ב כמנהיגת עולם הדוחפת לערכים של דמוקרטיה

**מהלכיו
והתבטאויותיו
של הנשיא
טראמפ מלמדים
על אַמַת-מידה
המכריעה
מבחינתו:
"אמריקה
תחילה".**

רוסיה וסין, התופעות את עצמן בפרספקטיבה היסטורית כמעצמות-על, אינן רואות הגיון בסדר עולמי המתעלם מעוצמתן

זכויות אדם וניכר ש"עוצמה רכה" אינה נחשבת נכס משמעותי בעיניו. טראמפ נעדר סנטימנטים כלפי בעלות-בריתה המערביות של ארה"ב, שלידו ניצלו את נדיבותה של אמריקה, והוא תובע שיישאו בעצמן בהוצאות ההגנה שלהן. לטראמפ אין ענין בבריתות ובטיפוח מוסדות בינ"ל. הוא נטש את הסכם האקלים (1 יוני 2017), הותיר אצל מנהיגי אירופה תחושות קשות לגבי מחויבותו לברית נאט"ו, נוקט גישה כלכלית פרוטקציוניסטית וסולד מהסכמי הסחר הרב-צדדיים שגובשו בתקופתו של הנשיא אובמה. הוא נוטש את ה-TPP - הסכם הסחר הטראנס-פאסיפי (23 ינואר 2017), מטיל מכסים על ברזל ואלומיניום המיובאים משותפות הסחר המרכזיות של ארה"ב: קנדה, מקסיקו ואירופה, (31 מאי 2018), מתקוטט בבטות עם בעלות הברית המסורתיות של ארה"ב במפגש השנתי של ה-G7 (8 יוני 2018), מסרב לחתום על ההודעה המשותפת, דורש להחזיר לשורות הקבוצה את רוסיה (ארבע שנים לאחר שהורחקה ממנה בעקבות פלישתה לאוקראינה וסיפוח חצי-האי קרים), ונכנס למלחמת סחר עם בייג'ינג כשהחליט להטיל מכסים של 25% על סחורות המיובאות מסין לארה"ב. למרות העדפתו של טראמפ שלא לבזבז משאבים על הזירה הבינ"ל, זירה זו מציבה בפניו אתגרים המחייבים הכרעות קשות שמהן קשה להימלט. בולטים בין האתגרים שניים שבהם הפגין טראמפ את נטייתו לנקוט מהלכים דרמטיים: נטישת הסכם הגרעין עם איראן (8 מאי 2018) והמפגש בסינגפור עם שליט צפון-קוריאה (12 יוני 2018). שתי סוגיות

אלה (שיש ביניהן השלכות הדדיות), נותרו פתוחות: כיצד להמשיך ולנהל את המשבר עם איראן באופן שיבלום את הצטיידותה האפשרית בנשק גרעיני וישים מחסום לחתרנותה האזורית, וכיצד להשלים המהלך מול צפון קוריאה כך שיביא להתפרקותה מנשק גרעיני. (החודשיים שחלפו מאז המפגש ההיסטורי מלמדים על טענות הדדיות של אי עמידה בהסכמות סינגפור).

גישתו נעדרת הסנטימנטים של טראמפ לבניית עמדות מיקוח, תמרון ומו"מ עשויה להוביל למהלכים מפתיעים. הוא חולק שבחים לדיקטטור הצפון-קוריאני לאחר שלעג לו, "איש הרקטות הקטן" (1 אוקטובר 2017) ואיים שיתכן כי ייאלץ "להשמיד את צפון-קוריאה" (22 ספטמבר 2017). התנהלות טראמפ עד עתה אינה מאפשרת להעריך בביטחון כיצד ימשיך לנהל את המשברים הקריטיים לשלום העולם מול איראן וצפון-קוריאה.

הוואקום שמותיר טראמפ בזירה הבינ"ל שואב אליו באופנים שונים את רוסיה וסין. אלה, התופעות עצמן בפרספקטיבה היסטורית כמעצמות-על, לא רואות הגיון בסדר עולמי שמתעלם מעוצמתן. הן נוהגות באסרטיביות גוברת ומבטאות חתירה לסדר עולמי רב-קוטבי הבנוי על תחרות בין-מעצמתית, שבה הלגיטימיות של מעמדן ואינטרסיהן אינה נופלת מזו של ארה"ב ואירופה. בעוד סין מפעילה את עוצמתה הכלכלית, רוסיה מפצה על חולשותיה באופן האגרסיבי שבו היא מפעילה כוח צבאי, לוחמת סייבר וביון. רוסיה מנצלת את סלידתו של טראמפ מהשקעה בזירה הבינ"ל ואת חולשתה של אירופה וקשייה לגבש מדיניות מאוחדת ומחייבת. מאז שובו של פוטין לנשיאות ב-2012 מוסקבה פלשה וסיפחה את חצי האי קרים, מחזיקה חלקים ממזרח אוקראינה, מפעילה כוחות משמעותיים בסוריה, מנעה את נפילתו של אסד, מהווה שחקן מרכזי בהכתבת ההסדרים בסוריה ומתחרה עם ארה"ב על

שוק הנשק במזה"ת. מוסקבה מפעילה את השפעתה, מתערבת בפוליטיקה של שכנותיה, ואינה מהססת לאיים בניתוק אספקת גז למדינות אירופה.

הוואקום האסטרטגי שמותירה ארה"ב מאותת גם לסין הרואה עצמה כנמצאת ב-"תקופה של הזדמנות אסטרטגית" הנובעת מצמיחתה הכלכלית המהירה מחד והקיפאון היחסי במערב מאידך. סין מציעה מודל משטר אלטרנטיבי לזה שמציע המערב: פיתוח כלכלי מהיר ועקבי ללא שיטת ממשל דמוקרטית, כאשר הלגיטימציה לשליט אינה נרכשת בקלפי אלא בתפקוד יעיל והצגת תוצאות. כך, נישא על גבי הישגיה הכלכליים והבינ"ל של ארצו, שי גייגפינג לא נרתע מלהעצים את מעמדו האישי והביא לביטול החוק שהגביל את משך שלטונו לשתי תקופות כהונה (11 מארס 2018). סין ממוקדת בחיזוק צבאה ומפגינה חדשנות בתחום הפיתוח הביטחוני. היא מפעילה אסטרטגיה שנועדה להגביר את השפעתה בזירה הבינ"ל, להעמיק את הלגיטימציה החיצונית למשטרה האוטוריטרי ולחסום ביקורת כלפיה.

הצמיחה הכלכלית המרשימה של סין נמשכת בהתמדה כבר 40 שנה. כלכלת סין הפכה לשנייה בגודלה בעולם, הישגיה מרשימים, והיא נחושה להסתער על התחומים שבחזית הפיתוח הטכנולוגי, כמו למשל הבינה המלאכותית. יוזמתה של סין: "חגורה אחת ודרך אחת" אמורה לחברה עם אירופה ואסיה ולהקיף שוק ענק של כ-4.4 מיליארד איש ב-26 מדינות. התוכנית כרוכה בהשקעות ובמתן אשראי בסכום גדול פי 10 מזה שהוענק בתוכנית מרשל, שקיבעה אחרי מלחמת-העולם השנייה את מרכזיותה של ארה"ב באירופה. גם ישראל מופיעה על מפת תכנית סינית זו ומהווה מושא להתעניינות סינית גוברת - בקניית חברות וטכנולוגיות ישראליות ובמימוש פרויקטים של תשתיות בישראל.

התיאבון הסיני לממש את העוצמה הכלכלית להישגים אסטרטגיים מתבטא בשלב זה בזירה הקרובה לה,

בין היתר בפעילות שנועדה לממש תביעותיה לריבונות על איים שבמחלוקת בים סין הדרומי ומעוררת דאגות קשות אצל שכנותיה. מאחר שהמזה"ת הינו מקור נפט עיקרי עבורה, טבעי שעניינה של סין באזור יתגבר. סין גם רואה במזה"ת שוק מבטיח לסחורותיה, ואכן, הדיפלומטיה הסינית מגלה בהדרגה יתר עניין במעורבות במזה"ת.

לישראל יש, כמובן, עניין לטפח יחסיה הן עם סין והן עם רוסיה, אלא שעליה לנווט דרכה בזירות נוכח היריבות הבין-מעצמתית והאינטרס העליון שלא לפגוע ביחסים האסטרטגיים עם ארה"ב.

המכלול האזורי: איומים והזדמנויות

ישראל אינה יכולה לצפות לשינוי מהיר לטובה באזור האלים וההפכך בו עליה להתנהל. שני שלישים מתושבי המזה"ת הם צעירים בני 29 ומטה. שיעור האבטלה בקרב אלה מתוכם הכשירים לעבודה הוא כ-30 אחוז (כפול מן הממוצע הכלל-עולמי). הכלכלה מדשדשת, הזיקה השבטית והחמולתית גוברת על המחויבות האזרחית למדינה, השלטון המרכזי כושל והמסגרת המדינתית נחלשת ולעיתים קורסת ומעמיקה את תפוצתן באזור של "מדינות כושלות" אשר שלטונן על הטריטוריה החוקית שלהן חלקי בלבד (עיראק, סוריה, לבנון, לוב ותימן). האכזבה הקשה נוכח כישלון "האביב הערבי" טרם נמוגה. התזזית ברחבי המזה"ת וחולשת המסגרות המדינתיות יוצרות ואקום המאפשר פריחה לגופים לא-מדינתיים קיצוניים, חמושים ואלימים - מיליציות מקומיות, אירגוני טרור, ותנועות הדוגלות באידיאולוגיות אסלמיות רדיקליות. מלחמות האזרחים בסוריה ובתימן והטרור הרצחני של דאע"ש גרמו לעקירתם של מיליונים מבתיהם. יותר מ-2.5 מיליון מוצאים מקלט בטורקיה, 1.4 מיליון בירדן ומיליון בלבנון (רבע מאוכלוסייתה). המציאות עתירת הבעיות - חברתיות, כלכליות, דתיות ופוליטיות - לא

השתפרה במזה"ת. ללא שלטון מרכזי המסוגל לכפות מרותו על השטח שבאחריותו עלולים לקום לדאע"ש המובס יורשים רצחניים לא פחות.

ישראל נתפסת על-ידי מצרים, סעודיה, ירדן ומדינות סוניות נוספות כשותפה וכמסייעת בהתמודדות מול האתגרים העיקריים ובראשם איראן והטרור הקיצוני, והן מגבירות את שיתוף הפעולה הביטחוני עימה. בה בעת, אין להתעלם מכך שמערכות הנשק המתקדמות, הנרכשות בסכומי עתק על ידי המדינות הערביות החוששות מאיראן, עלולות לאיים על יתרונה האיכותי של ישראל ואף להיות מופנות בעתיד נגד ישראל בעקבות שינויי משטר ומדיניות. מקורות האיום הביטחוני המיידי על ישראל כיום נובעים הן מאירגוני טרור בעלי יכולת צבאית והן מאיראן, החותרת לבנות חזית צבאית אפקטיבית מול ישראל בסוריה ובלבנון, והמשחרת לנקמה בעקבות תקיפה ישראלית ישירה שהשמידה חלק ניכר מן התשתית הצבאית שהקימה בסוריה.

למרות שצבאו של אסד מותש משנות מלחמת האזרחים, חיזבאללה הגיר דם רב בלחימה בסוריה, וחמאס מבודד ומוחלש - עדיין עלולה להתרחש התפרצות אלימה מול אויבים אלה.

איראן

שתי התפתחויות סימנו בשנה זו אבני דרך דרמטיות באתגר שאיראן מציבה בפני ישראל: פרישת ארה"ב מהסכם הגרעין ותחילתו של עימות צבאי ישיר בין ישראל לאיראן. ראש הממשלה נתניהו מתריע שישראל לא תתיר איראן גרעינית ולא תשלים עם איראן הפורסת כוחותיה במדינה שכנה לישראל. על רקע זה גוברת האפשרות להידרדרות אלימה בין ישראל ואיראן. ביטוי ראשון לתפנית היה בהפלת מל"ט איראני נושא חומר נפץ שהיה בדרכו לפגוע בשטח ישראל (10 פברואר 2018). ישראל הגיבה בהשמדת קרון הפיקוד האיראני שפיקח על שיגור

המל"ט. לאחר האירוע נתניהו הזהיר בכנס הביטחון במינכן (18 פברואר 2018): "נפעל אם יהיה צורך, לא רק נגד בנות חסותה של איראן שתוקפות אותנו, אלא נגד איראן עצמה". העימות הצבאי הישיר מול איראן קיבל תנופה משמעותית כאשר איראן הגיבה למספר תקיפות שיוחסו לישראל כולל תקיפה בבסיס האוויר T-4 בה נהרגו מספר אנשי משמרות המהפכה (9 אפריל 2018). התגובה האיראנית - שיגור רקטות לעבר מוצבי צה"ל ברמת הגולן - נכשלה, אך הובילה לתקיפה ישראלית נרחבת בה הושמדו עשרות מטרות איראניות בשטח סוריה (9 מאי 2018). פעולות התגובה של ישראל זכו לתמיכה ללא סייג מארה"ב. מבחינת האיראנים, החשבון עם ישראל עדיין פתוח, ולכן מחייב להיערך לנקמה איראנית גם נגד מטרות ישראליות ויהודיות בחו"ל.

בעיניה של איראן, ישראל ראויה לנקמה גם משום שלתפיסתה, ישראל השפיעה על החלטת טראמפ לפרוש מהסכם הגרעין. ערב החלטה זו, נתניהו חשף במסיבת עיתונאים (30 אפריל 2018) מסמכים שהושגו במבצע חשאי של "המוסד", המלמדים כי בניגוד להצהרותיה, איראן עסקה בפיתוח נשק גרעיני לפני החתימה על הסכם הגרעין, ולכן ההסכם מושתת על הנחות ויסודות מופרכים.

החרפת הסנקציות האמריקניות כנגד טהראן, כולל סנקציות שניוניות (כלומר על מי שמקיים סחר עם איראן) מרתיעות גם חברות עסקיות שאינן אמריקנית מלפעול מול איראן ומאיצות את המשבר הכלכלי במדינה. משבר זה מזין את התסיסה המתחוללת ברחבי איראן נגד המשטר ומסמן בעיני רבים נתיב פעולה מבטיח - חילופי משטר - במאמץ לבלימת הגרעין והחתרנות האיראנית. קרוב ל-70 אחוז מאוכלוסיית המדינה הם צעירים מתחת לגיל 30 והאידיאולוגיה הדתית-מהפכנית אינה קוסמת לרבים מהם, אלא שהכוחות החמושים באיראן עומדים לצד משטר נחוש שלא יהסס לשפוך דם

כדי לשמור על מעמדו. בקרב יועציו של הנשיא טראמפ נחלקות הדעות בסוגיה זו: חלקם דוחפים להציב את מיטוט המשטר כיעד חד-משמעי, ואחרים מעדיפים להשתמש בלחצים המופעלים על טהראן כמנוף לשיפור הסכם הגרעין ולהגבלת חתרנותה האזורית של איראן. ואמנם המהלכים הכלכליים בהם נוקטת ארה"ב פוגעים קשות בכלכלה האיראנית. בראשית אוגוסט 2018 נכנסו לתוקפן שורת סנקציות שאמורות להתגבר בנובמבר. טראמפ אף מזהיר (7 אוגוסט 2018): "כל מי שיעשה עסקים עם איראן לא יעשה עסקים עם ארה"ב".⁶ במקביל, טראמפ מפתיע, מביע נכונות להיפגש עם מנהיגי איראן (30 יולי 2018) וזוכה לתגובה שלילית מטהראן.

פרישת טראמפ מהסכם הגרעין עוררה כלפיו ביקורת קשה מצד המדינות השותפות להסכם, שהתאגדו במאמץ להבטיח המשך הסחר עם איראן והצלת ההסכם. עם זאת, נראה שאין בכוחם של הצעדים שנוקטו למטרה זו לשכנע חברות אירופיות שלא לסגת מהשוק האיראני, ובכל מקרה חבילת הפיצוי שהוצעה לאיראן על הנזקים הכלכליים שנגרמים לה עקב הסנקציות האמריקניות הוגדרה על ידי טהראן כלא מספקת.⁷ בעינה נותרה השאלה: כיצד תגיב איראן על פרישת ארה"ב מן ההסכם: האם תראה עצמה משוחררת מחובותיה על פי ההסכם או שתעדיף להישאר נאמנה לו? יש להביא בחשבון שבהיעדר יכולת אירופית לפצות על נזקי הסנקציות האמריקאיות, איראן תחליט בשלב כלשהו לחרוג ממגבלות ההסכם בתחום העשרת האורניום. עצם חציית סף ההסכם נושאת בחובה פוטנציאל להסלמה.

חתרנותה האזורית של טהראן לא התמתנה בעקבות הסכם הגרעין. אדרבא, נדמה שההסכם נתן לאיראן לגיטימציה ורוח גבית להעמיק חתירתה לבסס הגמוניה אזורית תוך ניצול הכאוס שיצר ה"אביב הערבי" - בעיראק, בסוריה, בתימן ועוד. הפשרת הכספים מתוקף ההסכם אף איפשרה לאיראן להגביר

השקעותיה בחיזבאללה ומיליציות שיעיות נוספות הסרות למרותה.

בעוד שנתניהו בירך על החלטת טראמפ לנטוש את הסכם הגרעין, בממסד הביטחוני הישראלי הושמעו גם הערכות סותרות, שלפיהן המהלך לא יוביל לפרישת שאר השותפות להסכם, לא יחייבן לחדש את הסנקציות על איראן (סין, למשל, היא שותפת הסחר הגדולה ביותר של איראן),

חתרנותה האזורית של טהראן לא התמתנה בעקבות הסכם הגרעין

ולכן הנטישה האמריקנית לא תטיל בידוד על איראן אלא תפצל את הקהילה הבינלאומית ותפגע ביכולת לשמור על חזית מאוחדת ונוקשה שתפקח בקפדנות על מילוי ההסכם מצד איראן. כבר בעתיד הקרוב נגלה כיצד תגיב איראן

למהלכיו של טראמפ, ועד כמה טראמפ עצמו יוסיף להתעקש על 12 הדרישות שמזכיר המדינה פומפאו הציב בפני האיראנים כתנאי לעסקה חדשה (21 מאי 2018), שהבולטות בהן: עצירת העשרת אורניום, מתן נגישות מוחלטת לפיקוח, הפסקת פיתוחם של טילים שבכוחם לשאת ראש-חץ גרעיני, הפסקת תמיכה בארגונים מיליטנטים כמו חיזבאללה, חמאס והג'יהאד האסלמי, פינוי כוחותיה של איראן מסוריה והפסקת האיומים להשמיד את ישראל.⁸

איראן דחתה, כמובן, את התנאים האמריקנים. לא צפוי שתוותר בקלות על ההישגים שצברה הן בתחום הגרעין והן בחתירתה להגמוניה אזורית. לאחר שנים רבות של השקעה, איראן יכולה לסמן השפעה משמעותית בארבע בירות ערביות: ביירות, דמשק, בגדאד וצנעא. אסד בעל-בריתה נותר על מכונו, חיזבאללה שיפר את יכולת הלחימה שלו כתוצאה מהניסיון שצבר בסוריה והוא מתחזק פוליטית בלבנון, דאע"ש - אויבה של איראן - הובס והפסיד

את רוב השטח בו שלט, וסעודיה אויבתה המושבעת אינה מצליחה להגיע להכרעה במלחמתה הממושכת נגד החות'ים, בעלי-בריתה של טהראן, בתימן. איראן נאלצת אמנם להתמודד מול לחצים גוברים, הן מבחוץ והן מבית, אך את מועדם של חילופי משטר אפשריים לא ניתן לחזות. הסכסוך עם איראן יוסיף, אפוא, לאתגר משמעותית את ישראל.

חיזבאללה

צה"ל מתייחס אל חיזבאללה כגורם המציב את האיום הצבאי המידי החמור ביותר כלפי ישראל. הארגון נשלט על ידי איראן וזוכה ממנה למימון שנתי נדיב (בין 700 מיליון למיליארד דולר לשנה). מעורבות חיזבאללה בסוריה לא בלמה את התחזקות כוחו בלבנון. בבחירות שהתקיימו ב-6 מאי 2018 זכה חיזבאללה, יחד עם שותפיו הפוליטיים, ביותר ממחצית המושבים בפרלמנט הלבנוני. רוב זה עדיין רחוק משני השלישים הדרושים לצורך שינוי החוקה בלבנון, אך יש בו תמריץ שעשוי לפתות את הארגון לקחת על עצמו אחריות שלטונית ותפקידי ביצוע של ממש. חיזבאללה נרתע כבר יותר מעשור - מאז מלחמת לבנון השנייה - מפתיחת חזית לחימה עם ישראל, ואף נמנע מלהגיב על תקיפות חיל האוויר הישראלי נגד שיירות נשק אסטרטגי שיועדו לו מאיראן ומסוריה. הארגון אמנם הקיז דם רב בסוריה, אך רכש ניסיון צבאי של לחימה במערכה מורכבת, ועתה, מבחינות רבות ניצב בפני צה"ל יריב עם יכולות ואופן התנהלות הדומה יותר לצבא תקני. ברשותו של חיזבאללה יותר מ-120 אלף רקטות שחלקן בעלות דיוק רב ויכולת להגיע לעומקה של ישראל, עד כדי הפיכתן לאיום צבאי משמעותי ביותר. איראן פועלת להעמקת איום זה, וכדי להימנע משיגור שיירות נשק החשופות לתקיפות ישראליות מהאוויר, היא מקימה בלבנון מפעלים תת-קרקעיים לייצור רקטות ונשק מתקדם נוסף עבור חיזבאללה. בישראל נערכים לאפשרות שבהתלקחות הבאה

חיזבאללה ינסה להחדיר כוחות לתוך שטח ישראל, ישאף לתפוס שטחים סמוך לגבול הצפון, וינסה לפגוע במתקני הגז הימיים ובתשתיות חיוניות בישראל.

למרות ההערכה המקובלת, לפיה לחיזבאללה אין עתה עניין להסתכן במלחמה נוספת עם ישראל, אין להתעלם מאפשרות להסלמה והידרדרות לא מתוכננת, שעלולה להוליך למלחמה בניגוד לאינטרס של הצדדים. עימות אמריקאי/ישראלי עם איראן בתחום הגרעין יכול אף הוא להניע את טהראן לדחוף את חיזבאללה לעימות עם ישראל. הידרדרות למלחמה חדשה בצפון עלולה להיות קשה לעורף הישראלי מכול מלחמות העבר.

סוריה

מספר ההרוגים במלחמת האזרחים בסוריה מתקרב לחצי מיליון. 4 מיליון היגרו ו-7 מיליון הם פליטים בארצם. על פי נתוני האו"ם (11 יוני 2018) מתחילת השנה נעקרו מבתיהם 920 אלף תושבים. בתום 7 שנות לחימה, אסד הנסמך על כידוני רוסיה, איראן וחיזבאללה, נותר על כיסאו ומעמדו מתחזק. הוא כבר החזיר לעצמו שליטה בכשני שלישים מהטריטוריה שאיבד, בעוד דאע"ש הפסיד כמעט את כול השטח שבו שלט בסוריה. המערב השלים למעשה עם המשך שלטונו של אסד בסוריה, כך שאסד מתואר כיום כחלק מן הפתרון וכרע במיעוטו. התגובה המערבית לשימוש הנוסף בנשק כימי על ידי צבא אסד בדומא (11 אפריל 2018) מלמדת על ההשלמה עם ניצחונו: ארה"ב, צרפת ובריטניה בחרו לפגוע במטרות תשתית של ייצור נשק כימי (13 אפריל 2018) מבלי לסכן את המשך שלטונו של אסד.

התחזקות ביטחונו העצמי של אסד עומדת ברקע לשינוי בדפוס התגובה שלו לתקיפות חיל האוויר הישראלי, והוא החל מפעיל מערכות נ"מ שאף גרמו להפלת מטוס קרב ישראלי (10 פברואר 2018). צה"ל השמיד בתגובה חלק ניכר ממערך ההגנה האווירית של סוריה.

למרות האזהרות שפוטין ישקע בביצה הסורית, הנשיא הרוסי הצליח להשיג את יעדו המרכזי - אישוש מעמדו של אסד, ויצירת מציאות בה רוסיה הופכת לשחקן שמכתיב את הפתרון בסוריה ושאינו להתעלם ממנו בזירה המזרח-תיכונית. מוסקבה הוכיחה כי היא נאמנה לבעלי בריתה ואינה נרתעת מהפעלת כוח, בניגוד בולט להתנהלותה של ארה"ב כפי שהיא נתפסת באזור.

תכניתיה של איראן למלא את החלל שהותירו שבע שנות מלחמה וקריסת דאע"ש, ולהפוך את סוריה לפרוטקטורט איראני ולחזית צבאית מול ישראל נתקלות בקשיים גוברים, אך לא נעצרו. בלב קשיים אלה - המאמץ הישראלי האקטיבי לאכוף 'קיום אדומים' בסוריה, שבמרכזם: מניעת התבססות איראן ועושי דברה בדרום סוריה, מניעת יצירת מערך רקטי רחב ומדויק במרחב הסורי כולו, ומניעת העברת נשק אסטרטגי לידי חיזבאללה. לצד פעילות המנע הצבאית שיוזמת ישראל, היא מעוניינת בסיוע הרוסים למנוע התקרבותם של חיזבאללה ושל גורמים צבאיים איראנים לגבולה ברמת הגולן, ואף לסלק אותם מסוריה בכללה. עד עתה, ישראל השכילה לבנות עם רוסיה יחסי עבודה יעילים ואף שיכנעה את מוסקבה לכבד את ה"קווים האדומים" שלה מול הזירה הסורית ולא להגביל אותה בבואה לאכוף אותם. עם זאת, מוסקבה ממשיכה לקיים בסוריה ציר משותף עם כוחות עוינים לישראל (אסד, איראן, חיזבאללה), ולנהל תחרות מעצמתית כנגד בעלת-בריתה היחידה של ישראל - ארה"ב. הצבת טילי ה-S-300 ו-S-400 מתוצרת רוסית בסוריה מדגישה את הזהירות בה על ישראל להתנהל על מנת להוסיף ולפעול בסוריה מבלי ליצור חיכוכים עם מוסקבה.

ראש הממשלה נתניהו הבהיר שישראל מתנגדת באופן גורף לכול הסדר שאינו מונע נוכחות של איראן וחיזבאללה בסוריה. כך, בתום שיחתו עם פוטין ב-23 אוגוסט 2017 הוא אמר כי הציג בפני פוטין הערכה

לפיה המשטר בטהראן מעוניין ליצור רצף יבשתי עד הים התיכון ולהעביר כוחות צבא - בהם כלי שיט, מטוסי קרב ואלפי חיילים - לבסיסי קבע בסוריה. לנשיא הרוסי אמר נתניהו כי איראן מנסה להשתלט על סוריה באמצעות מיליציות שיעיות כפי שעשתה עם חיזבאללה בלבנון ולכן "נפעל היכן שצריך, לפי הקווים האדומים שלנו".⁹ בכנס הביטחון במינכן (18 פברואר 2018) נתניהו אף איים על אסד ישירות: אם אסד מזמין את איראן לסוריה, הוא גורם בכך לשינוי העמדה הישראלית "ומאתגר את מעמדו".¹⁰ במציאות, מוגבלת היא יכולתה של ישראל להשיג לבדה את מלוא יעדיה המוצהרים בסוריה, קרי- סילוק הנוכחות הצבאית של איראן ובעלות-בריתה

מזירה זו. מגבלה זו נובעת מעצם מעורבותה בסכסוך של מעצמה עולמית כמו רוסיה (שאינטרסיה אינם חופפים את אינטרסי ישראל), ותורגש כול עוד ארה"ב אינה מְגַבֶּה באופן אקטיבי - כמעצמה מנגד - את עמדותיה של ישראל. ארה"ב אינה מגלה נטייה להעמקת מעורבותה

נתניהו הבהיר: ישראל מתנגדת באופן גורף לכל הסדר שאינו מונע נוכחות של איראן וחיזבאללה בסוריה

בסוריה. ברוח זו, טראמפ הותיר לרוסיה לנהל את סבבי השיחות על הפסקת אש ויצירת אזורי דה-אסקלציה, והסתפק במעורבות (שלא סיפקה את ישראל) לגבי קטע השטח המתייחס לירדן ולישראל בדרום רמת הגולן. במפגש טראמפ-פוטין (16 יולי 2018) הדגישו השניים את מחויבותם לביטחון ישראל והצהירו כי סיכמו להבטיח את גבולה של ישראל עם סוריה בהתאם להסכמי הפסקת האש מ-1974. בתגובה להבנות בין פוטין לטראמפ, נתניהו הבהיר כי ישראל אינה מתנגדת להתייצבות משטר אסד בסוריה: "לא הייתה לנו בעיה עם משטרי אסד ...

לב העניין הוא שימור חופש הפעולה שלנו נגד כל גורם שיפעל נגדנו. דבר שני, סילוקם של האיראנים משטח סוריה¹¹."

בעת כתיבת שורות אלה נכנסת סוריה לפרק חדש בו אסד, בסיוע רוסיה, אוכף מחדש, בהדרגה, את ריבונותו בדרום סוריה. התמונה המצטיירת היא כי בלית ברירה ישראל משלימה עם התפתחות זו, כנגד הבטחה רוסית להרחיק את איראן ועושי דברה מהדרום, ליישם את הסכם הפרדת הכוחות בגולן מ-1974 ולהותיר בידי ישראל חופש פעולה לפעול נגד התבססותה הצבאית של איראן בשאר שטחה של סוריה. בהקשר זה אף ביקרו בארץ שר החוץ של רוסיה לברוב ועמו הרמטכ"ל גרסימוב. בתום פגישתם עם נתניהו (23 יולי 2018) תודרכו הכתבים כי הצד הרוסי הבטיח להרחיק את האיראנים כמאה קילומטרים מגבולה של ישראל.

החודשים הקרובים יגלו אם רוסיה תעמוד בהתחייבויותיה, ואם אסד יאפשר לאיראן ותומכיה נוכחות - גלויה או מוסווית - קרובה לקו הגבול עם ישראל. דבריו של שר החוץ הרוסי לברוב מלמדים כי אין לשגות באשליות לגבי קלות המימוש של הדרישה הישראלית להרחקה מוחלטת של איראן מאדמת סוריה. לברוב הסביר (4 יולי 2018) שאיראן היא מכוחות המפתח באזור, ולכן "לחלוטין לא מציאותי" לצפות שהיא תיטוש את האינטרסים שלה¹².

דאע"ש

השנה החולפת סימנה את תבוסתו של דאע"ש. כישלונותיו ערערו את ההילה שאפפה את הארגון

כבלתי-מנוצח, ושחקו את כוח המשיכה שהוא מקרין כלפי צעירים מוסלמים ברחבי העולם. סביר שהארגון ינסה להגביר את התקפות הטרור הרצחניות כדי לפצות על כישלונותיו. גורמי הטרור המזוהים עם דרכו של דאע"ש עדיין פעילים בסיני ומפנים את עיקר התקפותיהם נגד צבא מצרים, אם כי כבר ביצעו פיגועים נגד ישראל והם עלולים לנסות לחדשם.

ההישגים במאבק בדאע"ש אינם מבטיחים את חיסול התשתית החברתית והדתית שעליה צמח. עדיין יש גרעין תמיכה משמעותי ברעיונות ובהלכי הרוח שדאע"ש מייצג - במזה"ת ומחוצה לו. כפי שדאע"ש צמח בעקבות המלחמה בין ארה"ב לאל-קאעדה כך אין לשלול צמיחת ענף ג'האדיסטי חדש על חורבות דאע"ש. רבים מלוחמיו בסוריה ועיראק צפויים לשוב לארצות מוצאם, ובחול"ל יש עדיין רבים הנוהים אחרי המסר שלו. מפלתו של דאע"ש מחריפה את השאלה אם הגורמים שימלאו את החלל שיותר בסוריה ובעיראק יצליחו להשליט סדר ויציבות.

סעודיה

מאז הכתרת המלך סלמאן (23 ינואר 2015) ניכרים שינויים משמעותיים בהתנהלותה של הממלכה. מוביל השינויים האלה הוא מוחמד בן-סלמאן, בנו בן ה-33 של המלך שהוכרז כיורש עצר ראשון (21 יוני 2017). תחת הנהגתו, סעודיה הופכת אסרטיבית יותר במדיניות החוץ ותוקפנית יותר במהלכה מול איראן ובעלות בריתה. יורש העצר השיק (25 אפריל 2016) תוכנית ארוכת טווח - "החזון הסעודי 2030", שנועדה לגוון את מקורות ההכנסה של כלכלת סעודיה, לשחררה מן התלות המוחלטת בנפט ולהציבה על מסלול של פיתוח ומודרניזציה. ברוח זו, נשות הממלכה מעודדות להצטרף לשוק העבודה, הותר להן לחזות באירועי ספורט ואף בוטל האיסור המונע מהן לנהוג (24 יוני 2018). בהנהגת יורש העצר, סעודיה מפגינה נחישות לבלום את ניסיונותיה של

איראן להשיג הגמוניה אזורית. נכונותו להעמיק את שיתוף פעולה עם ממשל טראמפ ואף עם ישראל צומחת במידה רבה על רקע התמקדותו במאמץ לבלימת איראן.

מוחמד בן־סלמאן נחשב פתוח מקודמיו בגישתו לישראל, אך כל עוד לא נרשמת התקדמות של ממש בחזית הישראלית-פלסטינית גם הוא נזהר מצעדי נירמול פומביים ואינו ממהר להיענות להפצרות שליחי טראמפ המעוניינים במחוות כאלה כדי לקדם את תוכנית השלום שהם רוקמים (ראה להלן). נראה כי בנושא הפלסטיני, המלך פועל לרסן את פתיחותו של בנו כלפי ישראל ועמדותיה. אלה באו לביטוי בולט בראיון שהעניק יורש העצר למגזין "אטלנטיק": "...המנהיג העליון באיראן הוא ההיטלר של המזרח התיכון... אני מאמין שלישראלים ולפלסטינים יש זכות למדינה משלהם... למדינה שלנו אין בעיה עם יהודים. הנביא שלנו נשא אישה יהודיה... יש אינטרסים רבים שאנו חולקים עם ישראל. אם יהיה שלום, יהיו הרבה אינטרסים בין ישראל ומדינות מועצת איחוד המפרץ ומדינות כמו מצרים וירדן."¹³ ואכן, בתקשורת העולמית והערבית מתפרסמים דיווחים רבים על מפגשים סעודים-ישראליים בדרגים בכירים ועל שיתוף פעולה עמוק בנושאי ביטחון. נותר לראות האם ועד כמה יצליח יורש העצר להמשיך ולקדם את הרפורמות בסעודיה ולשרוד ניסיונות פגיעה אפשריים מצד גורמים מקרב בית המלוכה אותם דיכא וניכר.

מצרים

מצרים מוסיפה להתמודד עם בעיות ביטחון וכלכלה קשות. סיסני נבחר לכהונה נוספת בשלהי מארס 2018 ובכך סימן את המשך יישומה של תוכנית הרפורמה הכלכלית שמצליחה לאושש במעט את הכלכלה המצרית: לסייע במשיכת משקיעים, להכניס כסף

זר ואף לשפר את דירוג האשראי של מצרים, אך יישום תוכנית ההבראה כרוך בעלייה במחירי מוצרי היסוד ואינפלציה גבוהה (30.7 אחוז ב-2017 לעומת 13.8% ב-2016). אירועי הטרור שמתרחשים מעת לעת מוסיפים להקשות על משיכת תיירים ומשקיעים. בשיעור הריבוי הטבעי הנוכחי (2.6%), אוכלוסיית מצרים תעלה מ-99 מיליון כיום ל-120 מיליון ב-2030. כמחצית מתושבי מצרים מתקיימים על הכנסה של פחות מ-2 דולר ליום. האבטלה עומדת על 13 אחוז ובקרוב הצעירים השיעור יותר מכפול. מצרים, היבואנית הגדולה בעולם של חיטה, נאלצת לייבא מעל 60 אחוז מן המזון הדרוש לתושביה. קרן המטבע העולמי התנתה הסיוע למצרים (12 מיליארד דולר) ברפורמות כלכליות משמעותיות. ממשלת מצרים, שהסכימה לנייד את המטבע המקומי

בשיעור הריבוי הטבעי הנוכחי (2.6%), אוכלוסיית מצרים תעלה מ-99 מיליון כיום ל-120 מיליון ב-2030

(ערך המטבע פוחת במחצית בעקבות הניוד ב-2016) ולקצץ בסובסידיות למוצרי יסוד, ניצבת בפני דילמות קשות: הפרטת המשק תפגע בצבא, השולט כיום על חלק נכבד מן הכלכלה, ומכאן שממשלת מצרים נדרשת לפגוע בגורם שמעניק לה את משענתה העיקרית. במקביל, הסרת סובסידיות - תנאי מרכזי של קרן המטבע - גורמת לעליית מחירים של מוצרי יסוד ועלולה לעורר את מריו של הציבור המצרי, החי תחת משטר שיחסו לעקרונות הדמוקרטיה וזכויות האדם קשה אף יותר מזה ששרר תחת הנשיא מובארק (מציאות זו אינה נתקלת עתה בביקורת אמריקנית כבעבר).

מצרים מנסה להלך על הסף - לשמור על הקשר עם ארה"ב וסעודיה כדי להבטיח תמיכה כספית

וביטחונות, אך גם לפלטט עם מוסקבה. בביקורו של פוטין בקהיר (11 דצמבר 2017) דווח על הסכמה לעסקת בניית תחנת-כוח גרעינית רוסית עבור מצרים בעלות של 30 מיליארד דולר, ועל פוטנציאל להסכם שיאפשר למטוסי קרב רוסיים לעשות שימוש בשדות תעופה מצריים.

מצרים טרם התגברה על הטרור האסלאמי הקיצוני, כולל בסיני. תקיפת מסגד בצפון סיני תבעה את חייהם של כ-300 איש באירוע בודד אחד (24 נובמבר 2017), ושרי ההגנה והפנים המצריים נחלצו בעור שיניהם מטיל שדאע"ש שיגרו אל מסוקם באל-עריש (19 דצמבר 2017). איומי הטרור והאסלאם הפוליטי, המלחמה הלא-מוכרעת בדאע"ש בסיני (שתבעה עד כה מאות הרוגים מקרב הצבא המצרי) והסכנה הגלומה בחתרנותה של איראן, יוצרים תשתית שמזמינה הידוק שיתוף-הפעולה עם ישראל. התקשורת הבינ"ל יודעת לספר על סיוע מודיעיני רחב מצדה ישראל, וכן על נכונותה של ישראל לאפשר חריגות מהסכם השלום כך שמצרים תוכל להפעיל מערכות נשק אפקטיביות במאבקה נגד גורמי הטרור בסיני. יש אף דיווחים על עשרות תקיפות אוויריות שמבצעת ישראל בשטח סיני נגד גורמי טרור אסלאמיים, כסיוע למצרים ובהסכמתה¹⁴. לצד שיתוף הפעולה הביטחוני (הכולל גם את מאמצי מצרים לריסונו של חמאס), מתפתח גם שיתוף-פעולה כלכלי. כך, למשל בפברואר השנה, מצרים התירה לחברה מצרית (לא ממשלתית) לקנות גז ממאגרי תמר ולווינתן בהיקף של כ-15 מיליארד דולר על פני עשר שנים.

ירדן

משבר כלכלי אילץ השנה את ראש ממשלת ירדן, האני אל-מולקי, להגיש התפטרותו למלך (4 יוני 2018), כדי להרגיע את המחאה הציבורית נוכח הרפורמה הכלכלית שמולקי ניסה להוביל. רפורמה זו הינה תנאי

שמציבה קרן המטבע העולמית למתן האשראי לו זקוקה ירדן. בתום הרמדאן (31 מאי 2018), המונים יצאו לרחובות ברחבי הממלכה וקראו לשביתה כללית במחאה על העלאות מיסים והתייקרות מוצרי יסוד. באופן חריג, השבטים הבדואים הנאמנים לשלטון לקחו חלק במחאה שאותה הובילו האיגודים המקצועיים (ולא אנשי תנועת "האחים המוסלמים", כמקובל).

במהלך שנות המלחמה בסוריה ירדן נאלצה לקלוט כ-1.4 מיליון פליטים ושיעורם כיום הוא כ-13 אחוז מאוכלוסיית הממלכה. הם מעיקים על כלכלתה השברירית ומהווים מקור של אי-יציבות. הפליטים מסוריה מתווספים למאות אלפי הפליטים שהגיעו בעבר מעיראק. כמעט 20 אחוז מתקציבה של ירדן מופנה עתה לאירוח הפליטים בתחומה. המשק הירדני סובל גם עקב המגבלות על הסחר עם שכנותיה הנתונות בעימותים פנימיים אלימים (אם כי התייצבות המצב בסוריה עשויה לאפשר את חידוש הסחר עמה, שהיווה עד פרוץ מלחמת האזרחים למעלה מ-50% מסחר החוץ של ירדן). גם התיירים - מרכיב משמעותי בכלכלת ירדן - ממעטים לבוא עקב אווירת חוסר הביטחון השורה באזור. אספקת הגז המוזל ממצרים פסקה עקב פיצוץ הצינור בסיני, וירדן נזקקת לתחליפים יקרים יותר. בעיות אלה מצטרפות למאפיינים השורשיים הקשים של הכלכלה הירדנית: סקטור ציבורי מנופח, 36 אחוז בלבד מסך האזרחים בגילאי העבודה - עובדים בפועל, מקרב הנשים רק 15 אחוז מועסקות, ובקרב הצעירים שיעור האבטלה מגיע ל-40 אחוז.

במקביל לבעיות הכלכלה ואי-השקט החברתי, המשטר הירדני צריך להיערך לאתגרים הביטחוניים שמקורם חיצוני: טרור, זליגת מלחמת האזרחים הסורית אל תחום ירדן, ועתה - הסכנה שבעקבות ההסדר המתגבש בסוריה יתקרבו לגבול ירדן, בחסות סורית, כוחות עוינים הנתמכים על ידי איראן.

בנוסף, על המשטר הירדני להתמודד מול גורמי אסלאם קיצוני פנימיים כמו גם עם מציאות בה מעל מחצית האוכלוסייה היא ממוצא פלסטיני ומושפעת מתהפוכותיו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

שבריריותה של ירדן והאיומים עימם היא נאלצת להתמודד דוחפים אותה לשיתוף-פעולה עם ישראל, בדגש על נושאי ביטחון ומודיעין (נתניהו נפגש עם מלך ירדן בעמאן ב-18 ביוני 2018). האינטרס של שתי המדינות להתמיד בשיתוף הפעולה סייע להתגבר על התקרית בה מאבטח ישראלי ירה למוות בשני אזרחים ירדניים ביולי 2017. בין שתי המדינות מתקיים גם שיתוף-פעולה משמעותי בתחום האנרגיה: ב-26 ספטמבר 2016 נחתם הסכם לאספקת גז ישראלי לירדן בהיקף של כ-10 מיליארד דולר על פני 15 שנה. ירדן מוטרדת מהקיפאון המדיני הישראלי-פלסטיני וחוששת מהשלכותיו על יציבותה. היא גם מוטרדת שמא תכנית השלום האמריקאית תכרסם בתפקיד המיוחד שלה במקומות הקדושים לאסלאם במזרח ירושלים - על כן התבלטה, לצד הפלסטינים, בתגובתה השלילית להחלטת טראמפ להעביר השגרירות לירושלים.

טורקיה

טורקיה הולכת ומתרחקת מן המאפיינים הדמוקרטיים-ליברליים שייחדו אותה בעולם המוסלמי. תחת ידו של ארדואן היא לובשת פנים יותר ויותר אוטוקרטיות. הבחירות האחרונות (24 יוני 2018) קיבעו את מעמדו של ארדואן כשליט יחיד המצויד בסמכויות המכפיפות אליו את כול רשויות השלטון. מפלגתו של ארדואן, יחד עם בעלות בריתה, זכתה ב-53 אחוז מן הקולות וכך תתאפשר לארדואן שליטה נוחה בפרלמנט.

ארדואן הסיר אמנם (19 יולי 2018) את מצב החירום עליו הוכרז שנתיים קודם לכן בעקבות ניסיון ההפיכה,

אך הוא ממשיך במסע הדיכוי נגד כול מי שנחשב בעיניו כאויב: בתקשורת, באקדמיה ובמערכות הצבא, השלטון והמשפט. מאז ניסיון ההפיכה נאסרו כ-60,000 איש ופוטרו כ-150,000. הכלכלה הטורקית, שהישגיה היוו בעבר קלף מנצח עבור ארדואן, מצויה במשבר. המטבע איבד 60 אחוז מערכו בחמש השנים האחרונות. האינפלציה בעלייה, והחוב החיצוני צמח ל-453 מיליארד דולר. סוכנות דירוג האשראי מודי'ס הורידה במחצית השנה האחרונה פעמיים את

דירוג טורקיה, והזהירה מהסיכון הכרוך בגירעון התקציבי הגדול, החוב החיצוני הגבוה והמציאות הפוליטית המתוחה.

מאז כישלון ההפיכה גובר המתח בין טורקיה לחברות נאט"ו. ארדואן מלבה מתח זה לצרכים פנימיים ועושה שימוש ברטוריקה אנטי-אמריקנית. סירובו של ארדואן לדרישת טראמפ

טורקיה הולכת ומתרחקת מן המאפיינים הדמוקרטיים-ליברליים שייחדו אותה בעולם המוסלמי.

לשחרר את הכומר האמריקני אנדרו ברנסון, העצור באשמה שסייע לניסיון ההפיכה, יצרה משבר של ממש. טראמפ הכפיל המכסים על יבוא פלדה ואלומיניום מטורקיה, וארדואן, שהגיב בהטלת מכסים על סחורות אמריקניות, הזהיר במאמר בניו יורק טיימס כי לארצו יש אלטרנטיבות לקשר ההיסטורי עם ארה"ב והיא עשויה "להתחיל ולחפש חברים ובני ברית חדשים"¹⁵.

ואכן, למרות שיחסי טורקיה עם רוסיה נגועים בחשדנות היסטורית ובניגודי אינטרסים, ארדואן אינו מהסס להתקרב לפוטין. הוא ניהל מגעים עם מוסקבה לרכישת כור גרעיני (אפריל 2018), ובמהלך העומד בסתירה לחברות טורקיה בנאט"ו, רכש מרוסיה (דצמבר 2017) מערכות הגנה אוויריות

להקפיא את תהליך נירמול היחסים עם ישראל אם לא תחזור בה מתמיכתה בעצמאות לכורדים¹⁸.

בשאיפתו לתפוס עמדת מנהיגות בעולם המוסלמי, ארדואן מנצל את "הקלף הפלסטיני" ותומך בחמאס. בעקבות הרג הפלסטינים שניסו לפרוץ את קו הגדר בעזה, ארדואן הכריז כי "ישראל ביצעה טבח בעזה" וכינה את נתניהו "טרוריסט". נתניהו לא נותר חייב והשיב: "מי שכובש את צפון קפריסין, פולש לחבל הכורדי וטובח אזרחים בעפרין - שלא יטיף לנו על ערכים ומוסר"¹⁹. ב-14 מאי 2018 החזיר ארדואן לאנקרה את השגריר מתל אביב (ומוושינגטון) והאשים את ישראל ב"רצח עם". למחרת היום, משרד החוץ הטורקי הורה לשגריר ישראל לעזוב. ישראל גירשה בתגובה את הקונסול הטורקי בירושלים. ארדואן החריף עוד את הרטוריקה שלו ובפסגת המדינות המוסלמיות באיסטנבול (18 מאי 2018) הכריז כי "השיטות שבהן משתמשים בני העם שעונה במחנות ריכוז במלחמת-העולם השנייה כלפי פלסטינים חפים מפשע, אינן פחותות מאלו של הנאצים"²⁰. באותה רוח, בעקבות קבלת חוק הלאום, ארדואן הכריז (24 יולי 2018) כי "רוחו של היטלר התעוררה מחדש בקרב בכירים ישראלים"²¹.

גם לאחר חתימת הסכם הפיוס עם אנקרה ב-2016 לא היו בצד הישראלי אשליות כי צפויה שיבה לרמת שיתוף-הפעולה הביטחוני והמודיעיני שהתקיימה בעבר עם טורקיה. על רקע זה, ונוכח צרכי אבטחת שדות הגז וההערכות לשיווק תפוקתו, ישראל עמלה בשנים האחרונות לחזק היחסים עם יוון וקפריסין בתחומי הביטחון והאנרגיה. לישראל ולקפריסין יש עניין לייצא לאירופה את תוצר מאגרי הגז שבשליטתן, ויוון, עליה נסמכת קפריסין, יכולה להוות תחנת מעבר חיונית בתוכנית שאפתנית זו.

המכלול הפלסטיני

השנה החולפת הייתה רצופה התפתחויות שמעידות על המצב הרעוע של הרשות הפלשתינית (רש"פ) ומנהיגותה. במרכזן - המשבר ההומניטרי בעזה

מתקדמות (S-400) שהטעתן עלולה להיות כרוכה בחשיפת סודות מטוס החמקן המתקדם F-35 אותו רכשה טורקיה מארה"ב. הסלידה מארדואן אינה מבטלת את חשיבותה של טורקיה למערב. טורקיה ממקמת בצומת אסטרטגי, חברה בנאט"ו, מעורבת משמעותית במשבר הסורי ומחזיקה את המפתח לחסום או להתיר מעבר של גלי פליטים לאירופה. (האירופים החליטו ב-29 יוני 2018 להעביר לאנקרה סכום נוסף של 3 מיליארד יורו כדי שלא תתיר מעבר מהגרים ליבשת¹⁶).

יחסי החוץ של טורקיה שופעים עימותים ובעיות: השאיפה לראות בסילוקו של אסד לא מומשה, מצרים חשדנית כלפי אנקרה על רקע תמיכתה ב"אחים המוסלמים" ובחמאס, סעודיה ובעלות-בריתה הסוניות נוטרות טינה לאחר שאנקרה התייצבה לצד קטר וגינתה את המצור שהוטל עליה. שאיפתו של

ארדואן למצב עצמו במעמד מנהיגות אסלאמית (סונית) מלבה המתחים בין טורקיה לבין השחקניות האזוריות האחרות. כך למשל, נוכח מהלכיו של ארדואן לרכוש השפעה במזרח ירושלים ובניסיונותיו להוביל המחאה נגד העברת השגרירות האמריקנית לירושלים. (ארדואן כינס ב-13 בדצמבר 2017 באיסטנבול את ועידת ההנהגה המוסלמית בתגובה להכרת טראמפ בירושלים כבירת ישראל).

טורקיה סופגת פיגועי טרור קשים שחלקם ניזומים על ידי דאע"ש וחלקם האחר על ידי המחתרת הכורדית. בהקשר זה, ביטויים ישראליים פומביים של תמיכה בכורדים הוסיפו למתח בין המדינות. לאחר שנתניהו הצהיר כי ישראל תומכת בהקמת מדינה כורדית עצמאית¹⁷, ארדואן הגיב באיום (26 ספטמבר 2017)

**למרות שיחסי
טורקיה עם
רוסיה נגועים
בחשדנות
היסטורית
ובניגודי
אינטרסים,
ארדואן אינו
מהסס להתקרב
לפוטין**

וההידרדרות ביחסי ארה"ב והרש"פ, שהחריפה על רקע העברת השגרירות לירושלים. אל הפיצול הפנים-פלסטיני מצטרפת מציאות מערערת נוספת: אבו מאזן בן ה-83 נראה כמי שמתקרב לסיום כהונתו, והבחישות הפנימיות לקראת מועד זה גוברות. המנהיג הפלסטיני סובל מבעיות בריאות שבעטיין אושפז השנה מספר פעמים. הוא מקפיד פחות על שפה דיפלומטית ומקרין באופן בוטה את תיסכוליו. בנאומו בפני ההנהגה הפלסטינית ברמאללה (19 מארס 2018) כינה את שגריר ארה"ב בישראל "בן כלב" ובפתיחת המועצה הלאומית (30 אפריל 2018) קבע שהשנאה ליהודים באירופה נבעה מעיסוקם בהלוואה בריבית ובבנקים. בשנות שלטונו, אבו מאזן הקפיד על התיאום הביטחוני עם ישראל וסייע להבטחת רגיעה יחסית ביו"ש. עזיבתו עלולה להצית מאבקי ירושה ואף לגרום לפגיעה בשת"פ הביטחוני עם ישראל. הציבור הפלסטיני ביו"ש מאוכזב מהרשות הפלסטינית וספקן בנוגע ליכולתה של ההנהגה הנוכחית להביא לשינוי משמעותי ולסיום הכיבוש הישראלי. אווירת תיסכול זו - בייחוד בקרב צעירים - עמדה ברקע התפרצותה של "אינתיפאדת הבודדים" (אוקטובר 2015), שמדי פעם מזינה אירועים אלימים. הסכם פיוס נוסף בשרשרת הסכמים שאינם מתממשים בין "פתח" לחמאס נחתם בתיווך מצרי (12 אוקטובר 2017). הודעת הסיכום הבטיחה שהרש"פ תתחיל לתפקד ברצועה לא מאוחר מ-1 בדצמבר 2017. ישראל הגיבה כי לא תנהל משא ומתן מדיני עם ממשלה פלסטינית לה יהיה שותף החמאס. שליח ארה"ב לתהליך השלום, גייסון גרינבלט, הבהיר (19 אוקטובר 2017) שעל כל ממשלה פלסטינית להתחייב לתנאי הקווארטט: הימנעות מאלימות, הכרה בישראל וקבלת ההסכמים הקודמים, ובכלל זה פירוק טרוריסטים מנשקם ומחויבות למשא ומתן לשלום. אלא שההצהרות החגיגיות אודות קבלת אחריות הרש"פ לרצועת עזה לא זכו למימוש, כמו גם הבטחתו

של אבו מאזן כי בתום הליך הפיוס, הנשק של החמאס יעבור לפיקוח הרש"פ. החמאס, שהיה מעוניין להעביר את האחריות לטיפול במשבר הכלכלי ברצועה לכתפי הרש"פ, הבהיר כי לא יתפרק מנשקו. איתות על כוונותיו היה ביציאתה של משלחת חמאס לטהראן, שבועיים לאחר חתימת הסכם הפיוס, כדי להבטיח את המשך סיועה של איראן. איתות נוסף לגבי סיכויי הפיוס היה בניסיון הרצח של ראש הממשלה הפלסטיני ראמי אל-חמדאללה וראש המודיעין הפלסטיני מאג'ד פרג' בביקורם ברצועה. אבו מאזן תלה בחמאס את האחריות לניסיון ההתנקשות.

בעקבות ההחלטה על העברת השגרירות לירושלים (דצמבר 2017), הנשיא טראמפ נתפס אצל הפלסטינים כמוטה לחלוטין לטובתה של ישראל. אבו מאזן הכריז כי ארה"ב פסלה עצמה מלהיות מתווך הוגן במו"מ עם ישראל. ברוח זו, הפלסטינים החרימו גם מפגש בין"ל בסוגיית המשבר בעזה שהתקיים ביוזמת הבית הלבן (13 מארס 2018). ההנהגה הפלסטינית החליטה להקפיא את מגעיה הרשמיים עם וושינגטון ולסרב לכל דיון בתכנית מדינית. טראמפ הזהירם בתגובה כי הימנעות מהתקדמות למשא ומתן תביא להפסקת התמיכה האמריקנית בהם. הוא ציץ: "אנחנו נותנים לפלסטינים מאות מיליוני דולרים בשנה ולא מקבלים שום כבוד או הערכה... כאשר הפלסטינים לא מוכנים יותר לנהל שיחות שלום, למה שאנחנו נמשיך את ההשקעה המאסיבית בהם?"²² הסרה או צמצום של הסיוע האמריקני ייצרו בעיה תקציבית משמעותית לרש"פ, שכן ארה"ב מספקת את נתח הסיוע הגדול ביותר - 350 מיליון דולר - מסך סיוע החוץ השנתי, שעומד על פי הודעת הרש"פ על 775 מיליון דולר. ואכן, במחצית ינואר 2018 ארה"ב הקפידה 65 מיליון דולר מתרומתה הקבועה לסוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם לפליטים פלסטינים (אונר"א), וב-23 מארס 2018 אושר "חוק טיילור פורס", המתנה סיוע אמריקני לרש"פ בהפסקת המשכורות המועברות

למשפחות המחבלים שנשפטו למאסר בישראל. (ברוח דומה, הכנסת קיבלה בראשית יולי השנה חוק לפיו יש לקזז מכספי המס הנגבה עבור הפלסטינים את הסכום שהרש"פ מעבירה למשפחות האסירים וההרוגים.²³) ב-24 אוגוסט 2018, ארה"ב הודיעה על קיצוץ של יותר מ-200 מיליון דולר בסיוע לפלסטינים. ההודעה זכתה לתגובות זעם של בכירי הרש"פ שטענו כי ארה"ב נטשה בכך את מחויבותה ההיסטורית לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. התגברות התחושה הפלסטינית כי פתרון שתי המדינות הופך לבלתי אפשרי מחזקת את הקולות הקוראים להסרת התביעה למדינה עצמאית ותחת זאת לדרוש זכויות שוות במדינה אחת. אבו מאזן ביטא תרחיש זה בנאומו בעצרת האו"ם (20 ספטמבר 2017): "אם פתרון שתי המדינות ייהרס בשל יצירת מציאות של מדינה אחת... לא לכם או לנו תהיה בחירה אחרת מאשר להמשיך את המאבק ולדרוש זכויות שוות לכל תושבי פלסטין ההיסטורית."

העיסקה האולטימטיבית

הנשיא טראמפ שב ומצהיר על שאיפתו להשיג את ה"עיסקה האולטימטיבית" ולהשכין שלום בין ישראל והפלסטינים. המשך ההובלה האמריקנית של תהליך השלום יוצר לישראל הזדמנות לקדם הסדר בסיועו של מתווך אוהד, אך גם עלול - תלוי במהות התכנית האמריקאית שתוכנה נשמר עד כה בסוד - להעמידה בלחצים לבצע ויתורים כואבים, ואולי אף להטיל צל על יחסיה עם ממשל טראמפ, אוהד ככל שיהיה. מהלכיו של הנשיא האמריקני עד עתה שיקפו כוונה לשלב את המדינות הסוניות המתונות בהסדר אזורי שיכלול גם את הצד הפלסטיני. עם זאת, המדינות הערביות אינן מזדרזות להפגין פומבית סממני נורמליזציה עם ישראל (הן דורשות כתנאי לכך התקדמות מהותית מול הפלסטינים), או להבטיח תמיכה פומבית בתכנית השלום של טראמפ (הן

דורשות תכנית שלא תחרוג משמעותית מגבולות הקונסנסוס הערבי המסורתי, כפי שהתבטא ביוזמת השלום הערבית). מלאכתו של הממשל האמריקני הופכת קשה יותר נוכח דחיית הפלסטינים את עצם התיווך של ארה"ב וסירובם להיפגש עם שליחיו של טראמפ. הממשל מגיב בעקיפתו של אבו מאזן ובפנייה ישירה לציבור הפלסטיני. כך מתריע חותנו ויועצו הקרוב של הנשיא ג'ארד קושנר בראיון לעיתון הפלסטיני אל-קודס (24 יוני 2018) "בחרנו לא לרדוף אחריו [אבו מאזן]... אל תתנו למנהיגים שלכם לדחות תוכנית שאפילו לא ראו". תנאי הפתיחה של המהלך האמריקני הופכים קשים אף יותר לנוכח המשבר הביטחוני וההומניטרי בעזה. עובדה זו משתקפת במאמר משותף, עליו חתומים ג'ארד קושנר, ג'ייסון גרינבלט והשגריר דייוויד פרידמן, המבקר קשות את חמאס אך גם פותח דלת לשינוי. השלושה קוראים לחמאס להכיר במציאות קיומה של ישראל ומניחים את תנאיה של ארה"ב לארגון: "... הכרת חמאס במדינת ישראל, קבלת תקפותם של הסכמים דיפלומטים קודמים ודחיית אלימות...".²⁴ לנוכח כל אלה, הממשל צריך להכריע אם חרף סיכויי ההצלחה הקלושים הוא יניח תכניתו על השולחן, (קושניר הבהיר בראיון ל"אל-קודס" כי הממשל עשוי להציג פומבית את התוכנית גם ללא שיתוף-הפעולה של אבו מאזן). מציאות בה ארה"ב תיוואש מן הסיכוי לקדם הסדר ישראלי-פלסטיני ותיטוש את הובלת תהליך השלום עלולה להיות מסוכנת לישראל, משום שתאפשר לגורמים בינלאומיים שאינם אוהדים את ישראל לנסות ולתפוס את מקומה של ארה"ב ולרחוק יוזמות בעייתיות.

הכרת ארה"ב בירושלים כבירת ישראל והעברת השגרירות התפרשו כצעד המשקף חוסר איזון בוטה בהתנהלות האמריקנית לטובתה של ישראל, אך בפועל הממשל חוזר ומבהיר כי העברת השגרירות אינה מתייחסת לשאלת הריבונות, המקומות

הקדושים והגבולות בירושלים שיידונו במו"מ. טראמפ הבהיר בהודעתו (6 דצמבר 2017): "אין אנו נוקטים עמדה לגבי שום נושא מנושאי הסדר הקבע, כולל הגבולות הספציפיים של הריבונות הישראלית בירושלים, או הפתרון למחלוקת לגבי הגבולות. סוגיות אלה הן עניינם של הצדדים המעורבים".²⁵ השאלה אם ישראל תידרש להעניק תמורה כלשהי עבור מהלכו של טראמפ בסוגיית ירושלים הובהרה על ידי טראמפ עצמו (21 אוגוסט 2018): "כעת על ישראל יהיה לשלם מחיר גבוה יותר, מאחר [שירושלים] הורדה מהשולחן. הפלסטינים יקבלו משהו מאוד טוב, מאחר שזה התור שלהם עכשיו".²⁶

ארה"ב אף משמיעה מדי פעם הסתייגויות מפעילות ההתנחלות. טראמפ עצמו הבהיר: "ההתנחלויות מסבכות במידה רבה, ותמיד סיבכו, את מלאכת עשיית השלום, אז ישראל צריכה לפעול בזהירות יתרה בכל הנוגע אליהן". ברוח זו, הממשל הכחיש בחדות (12 פברואר 2018) את דברי נתניהו שטען - במהלך שנועד לדחות הצעות-חוק פרטיות שקראו לסיפוח שטחים ביו"ש - כי הוא מנהל שיח עם ארה"ב בנושא החלת הריבונות בהתנחלויות.

עצם האמירה האמריקנית כי גבולות הקבע ייקבעו במשא ומתן מלמדת שגם ממשלו האוהד של טראמפ מניח שעיסקה אולטימטיבית מחייבת שרטוט גבולות קבע שיפרידו בין ישראל והפלסטינים. הסכמה על גבולות כאלה כרוכה בסוגיות הטעונות משמעות רבה לאופייה היהודי של ישראל, ובכללן מעמד ירושלים. תחימת תוואי גבול בירושלים נוגעת במוקד הזהות והקדושה של העם היהודי. גם מסירת שטחים ביו"ש לריבונות זרה עלולה להיות כרוכה בעזיבת כבדת הארץ שבה נטועים שורשיו של העם היהודי (מערת המכפלה, קבר רחל, קבר יוסף ואתרים חשובים נוספים). הסכם שיעניק לישראל גבולות קבע כרוך אפוא במשמעויות כבדות משקל הנוגעות לאופייה היהודי של ישראל. אפשר שיתווסף לכך אף כורח

לפנות רבבות מתיישבים יהודיים מבתייהם. מהלכים אלה עלולים לגרום לקרע פנימי ולפגיעה בסולידריות של העם היהודי - בארץ ובעולם. מאידך - המשך השליטה הישראלית על האוכלוסייה הפלסטינית ביו"ש מוסיף אף הוא להזין מחלוקת עמוקה בעם היהודי.

בוויכוח על תוואי גבול הקבע הרצוי לישראל שאליו יש לחתור, נמזגו השיקולים הביטחוניים והגיאופוליטיים בשיקולים הכרוכים בזהותה היהודית של מדינת ישראל. בהקשר זה עולות שתי טענות מרכזיות המובילות למסקנות סותרות:

- ככול שיגדל שיעור הלא יהודים בשטח שבשליטתה של ישראל, כך תאבד ישראל את אופייה היהודי. מכאן שעל מנת לשמור על אופייה היהודי, ישראל זקוקה לרוב יהודי מוצק, ולכן דרושים לה גבולות שיצמצמו את מרחב שלטונה בטריטוריה שנמצאת עתה בידה.
- נטישה ישראלית של שטחי יו"ש עקב שיקולים דמוגרפיים ואחרים תביא, בנוסף להחרפת הסיכון הביטחוני, גם לפגיעה קשה באופייה היהודי של ישראל, משום שיינטשו מקומות הכרוכים בשורשי זהותו של העם היהודי.

צפוי, אפוא, שאם טראמפ יגלה נחישות לקדם את תכניתו לעיסקה אולטימטיבית, תעלה אל פני השטח מחלוקת עמוקה בקרב העם היהודי לגבי משמעויות יהודיות קריטיות של הסדר מדיני.

חמאס

מאז סיומו של מבצע "צוק איתן" (26 אוגוסט 2014), חמאס מנסה לשקם את יכולותיו, בדגש על התחום הרקטי וחפירת מנהרות-תקיפה אל תוך שטח ישראל, הכשרת כוחות מיוחדים שאמורים לחדור לישראל, וייצור מקומי של אמצעי לחימה: רקטות, פצצות מרגמה ומזל"טים. חמאס, הפועל תחת

לחצים חיצוניים (ישראל ומצרים), חשוף גם לתסיסה וביקורת ציבורית פנימית על רקע ההרס הרב שנותר מאז "צוק איתן", העוני והמצור המתמשך, המצב הכלכלי הקשה ושיעורי האבטלה הגבוהים (בין הצעירים שגילים נמוך מ-30, שיעור האבטלה ברצועה הוא כ-60 אחוז). דו"ח של הבנק העולמי (15 מארס 2018) חושף ירידה חריפה בסך התרומות שמקבלת הרצועה - מ-400 מיליון דולר ב-2016 ל-55 מיליון דולר ב-2017.²⁷ תושבי עזה נהנים מאספקת חשמל רק מספר שעות כול יום, איכות המים העומדים לשימוש מידרדרת ורובם

בישראל גוברת המודעות לסכנות הכרוכות בהחרפת המשבר ההומניטרי בעזה

אינם ראויים לשתייה, מתקני הטיפול בביוב מושבתים וקיימת סכנה להתפרצות מגפות. בישראל גוברת המודעות לסכנות הכרוכות בהחרפת המשבר ההומניטרי בעזה, אך חרף זאת, ולמרות המודעות הבינלאומית והאזורית לחומרת המצב

בעזה ולפוטנציאל הנפיץ הטמון בו, הסיוע החיצוני נותר מוגבל. גוברת הרתיעה מהשקעת משאבים ב"איזור מלחמה", מהיריבות בין הרש"פ לחמאס, וממתן תרומה שתסייע לחיזוק מעמדו והתעצמותו של חמאס.

בכינוס חירום של פורום המדינות והגופים התורמים לפלסטינים בבריסל (31 ינואר 2018) ישראל הציגה תוכנית לשיקום עזה - האמורה להיות ממומנת ע"י הקהילה הבינלאומית - הכוללת פרויקטים להתפלה, חשמל, גז וכן שדרוג של אזור התעשייה ארז בעלות כוללת של כמיליארד דולר. ישראל הבהירה כי הבסיס למימוש יוזמות אלה הינו שהאחריות להן תחול על הרש"פ. אלא שאבו מאזן עצמו מפעיל לחצים כלכליים על הרצועה, כחלק ממאבקו בחמאס. בין היתר, הוא מצמצם תשלומי שכר לעובדי הרש"פ ברצועה וקוטע תשלומים למערכת הבריאות.

על רקע זה, סכנת ההידרדרות לעימות צבאי כולל עם חמאס מרחפת כל העת באוויר, ומעת לעת מתרחשות התפרצויות אלימות. חמאס מתוסכל נוכח התקדמותה של ישראל באיתור והשמדה של המנהרות ההתקפיות, המהוות מבחינתו נכס אסטרטגי. ב-30 במארס 2018 נפתחה ביוזמת חמאס סדרת הפגנות ואירועים אלימים לאורך גבול הרצועה, שכללו ניסיונות לפרוץ את הגדר ולדחוף אלפי אנשים לשטח ישראל. ב-14 במאי, ערב יום ה"נכבה" ויום העברת שגרירות ארה"ב לירושלים, נהרגו 62 פלסטינים ונפצעו כ-1,200 מאש הצלפים הישראלים שנועדה למנוע את פריצת הגדר. הפלסטינים לא מסתפקים בשיגור רקטות ופצצות מרגמה לעבר ישראל (ב-30 במאי 2018 נספרו כ-200 שיגורים כאלה), והם הצליחו להפעיל בהצלחה נשק חדש ויעיל: עפיפוני תבערה ובלוני הליום שגרמו לשרפות רבות (בשטח של רבבות דונמים) ולנזקים משמעותיים ביישובי עוטף עזה. ניכר שצה"ל נזהר בתגובותיו שלא להישאב למלחמה כוללת בעזה, אך בעקבות הריגת חייל צה"ל מירי צלף (20 יולי 2018) הוחרפה התגובה והותקפו כ-60 יעדי חמאס באמצעות מטוסי קרב ואש טנקים.

לצד האפשרות שהאירועים האלימים יחייבו את ישראל לצאת למבצע צבאי מקיף בעזה, קיימת גם אפשרות לרגיעה מוסכמת. בידודו של החמאס, המצב הכלכלי הנואש ברצועה, נחישותה של ישראל למנוע פריצת הגדר, וביקורת ציבורית פנימית על כך שהמחיר הכבד בחיי אדם לא הביא להישגים, דוחפים את הנהגת חמאס לבטא נכונות להגיע להפסקת-אש ארוכת טווח עם ישראל. ואכן, בעקבות הסלמה מתמשכת בעימות בה נורו במחצית הראשונה של אוגוסט 2018 עשרות רבות של רקטות ופצמ"רים אל שטח ישראל ובמקביל הותקפו כ-150 מטרות ברצועה עזה, הצדדים מתקרבים להסדר של שביתת נשק זמנית הכוללת הומניטריות לתושבי הרצועה. בהסדר מעורבים מצרים, קטר ושליח מזכ"ל האו"ם.

במסגרת מאמצי התיווך אף ביקר בישראל ראש המודיעין המצרי, עבאס כאמל (15 אוגוסט 2018). הרש"פ מסתייגת מן ההסכם המתגבש ורואה בו פגיעה בסמכותה. גם בישראל נשמעו קולות ביקורת ונטען כי ההסכם מעניק מרחב נשימה לחמאס, מחזק מעמדו ועומד בניגוד לעמדתה של ישראל שלא לנהל מו"מ תחת אש עם ארגון טרור.

המשולש ירושלים-וושנינגטון-יהדות אמריקה

במשולש היחסים: ירושלים-וושנינגטון-יהדות אמריקה, נחשף בשנה החולפת היעדר איזון בין שתיים מהצלעות שקדקודן - ירושלים. בצלע של יחסי ירושלים-יהדות אמריקה נתגלעו מתחים ובעיות. לעומת זאת, בצלע של יחסי ירושלים-וושנינגטון נרשמו שיאים של תמיכה ושיתוף פעולה, אך זאת ככל שהדברים נוגעים ליחסי ממשלת ישראל עם הממשל האמריקני. יחסי ישראל עם הצד הדמוקרטי של המפה הפוליטית בעייתיים, כפי שיפורט בהמשך.

שמירת חוסנו של "המשולש", אתגר קריטי מתמשך לממשלות ישראל, בנויה ממספר רכיבים שמאחד אותם הצורך לשמור הן על אהדת ארה"ב לישראל והן על זיקתה של יהדות ארה"ב לישראל. התעלמות מן המגמות הרוחשות בחברה האמריקנית בכלל ובקהילה היהודית בפרט, לצד התכחשות לסיכונים הכרוכים בעצם הפעלת כוח והשפעה בארה"ב, עלולים לכרסם בחוסנו של ה"משולש" ובאיזון המתבקש בין הצלעות המרכיבות אותו.

היחסים המיוחדים שבין ישראל וארה"ב מושתתים מסורתית על אינטרסים, אתוס וערכים משותפים: חירות, שוויון בפני החוק, דמוקרטיה, זכויות אדם, יחס הוגן למיעוטים, שלילת גזענות, חלוציות, יזמות, והיסטוריה ארוכה של שת"פ מדיני, ביטחוני, כלכלי ומדעי. לכול אלה מצטרפת חוליית קשר ייחודית ומשמעותית - יהדות ארה"ב.

לקהילה היהודית-אמריקנית - קרוב למחציתו של העם היהודי - יוקרה, מעמד והשפעה בארה"ב בכל תחומי החיים: פוליטיקה, ממשל, כלכלה, תקשורת, מדע, אקדמיה, תרבות, חברה ועוד. האהדה ארוכת השנים וחוצת-המפלגות כלפי ישראל נשענה תמיד גם על עוצמתה של הקהילה היהודית האמריקנית, שמעמדה והישגיה משפיעים לטובה גם על יחסם של האמריקנים לישראל. מערכות הקשרים המסועפות שישראל פיתחה בארה"ב במרוצת השנים נשענות גם הן במידה רבה על עוצמתה של הקהילה היהודית, וכך גם התמיכה יוצאת הדופן לה זכתה ישראל מארה"ב בתחומי הביטחון, הכלכלה והמדיניות. משולש היחסים: ירושלים-וושנינגטון-יהדות אמריקה מהווה אפוא משאב אסטרטגי ומכפיל כוח מכריע לעוצמת ישראל והעם היהודי.

הצלע האמריקנית

ידידותו של ממשל טראמפ לישראל זכתה לביטויים בולטים במיוחד בשנה החולפת. בראשם - ההחלטה להכיר בירושלים כבירת ישראל (6 דצמבר 2017) ובעקבותיה, ב-14 במאי 2018, העברת השגרירות לירושלים (גוואטמלה ופרגוואי הלכו בעקבותיה של ארה"ב). שיא משמעותי נוסף היה בהחלטתו של טראמפ לנטוש את הסכם הגרעין עם איראן (8 מאי 2018). בכך הושג יעד אסטרטגי שהוגדר על-ידי ראש ממשלת ישראל כבעל עדיפות עליונה. ההחלטה האמריקנית הפגינה גם עד כמה אימצה וושנינגטון את טיעוניה של ישראל בסוגיה זו. ארה"ב לא היססה להשתמש בזכות הַנְטו כדי להגן במועצת הביטחון (18 דצמבר 2017) על החלטתה להכיר בירושלים כבירת ישראל (14 מתוך 15 החברות תמכו בהצעה שהוגשה על ידי מצרים). שגרירת ארה"ב ניקי היילי לוחמת באדיקות את מלחמתה של ישראל באו"ם. כאשר ארה"ב הודיעה על פרישתה ממועצת זכויות האדם של האו"ם (19 יוני 2018) השגרירה הסבירה:

"ארגון זה קיבל בעשור האחרון יותר החלטות המגנות ספציפית את ישראל, מאשר סך כל ההחלטות המגנות את סוריה, איראן וצפון-קוריאה"²⁸. האהדה העמוקה כלפי ישראל באה לביטוי גם בביקורו בארץ של סגן נשיא ארה"ב מייק פנס, שהכריז בכנסת (22 ינואר 2018) כי "ארה"ב לעולם לא תרשה לאיראן להשיג נשק גרעיני. נתניהו גמל לו באומרו כי "לשום סגן נשיא אמריקאי לא הייתה מחויבות כזו לעם היהודי", וכי ההכרה האמריקאית בירושלים כבירת ישראל היא החלטה היסטורית שתזכה למקום הראוי בין ההחלטות המכוננות בתולדות הציונות, בהן הצהרת כורש, הצהרת בלפור וההכרה של טרומן בישראל.

ביטויי האהדה הסוחפים כלפי ישראל מושמעים בעיקר מהצד הרפובליקני של המפה הפוליטית בארה"ב, אך התמונה שונה בצד הדמוקרטי של המפה. היחס לישראל הפך בשנים האחרונות בארה"ב לנושא תלוי-מפלגה. בסקר מתחילת השנה של מכון PEW נמצא כי מעמיק הפער בין רפובליקנים לדמוקרטים הנשאלים אם אהדתם נתונה לישראל או לפלסטינים. 79 אחוז מן הרפובליקנים אוהדים יותר את ישראל לעומת 27 אחוז בלבד בקרב הדמוקרטים. בעוד שהאהדה לישראל בקרב הרפובליקנים במגמת עלייה, בקרב הדמוקרטים היא במגמת ירידה. מציאות זו מציבה אתגר משמעותי למימוש היעד האסטרטגי המסורתי של ממשלות ישראל לדורותיהן: שמירת האהדה הדו-מפלגתית, ושמירת התמיכה של יהדות אמריקה - בעיקר הדור הצעיר - שרובה (שני שלישים ויותר) אוהד את המפלגה הדמוקרטית. אתגר זה נעשה מורכב יותר ככל שהשסע הערכי בארה"ב גדל, וככל שהיחס למהלכי מדיניות של ישראל הופך לסלע מחלוקת בין-מפלגתית. בחוגים אינטלקטואלים-ליברליים בארה"ב מתגלעים ספקות ביחס לנאמנותה של ישראל לערכים שבתשתית יחסיה המיוחדים עם ארה"ב. טענותיהם מתמקדות ביחסה של ישראל לפלסטינים, בקיפוח ערביי ישראל, בהיעדר שוויון

בין המינים, בעירוב דת ומדינה, בהעדפת ערכים יהודיים על ערכים דמוקרטיים ועוד. לעומת זאת, בקרב הרפובליקנים התמיכה בישראל מתגברת, ונידחות בתוקף טענות כאילו הסכסוך הישראלי-פלסטיני פוגע באינטרס האמריקני או שוחק את הערכים המשותפים לשתי המדינות (בהקשר זה משמעותית התמיכה הרבה שלה זוכה ישראל בקרב נוצרים אוונגליסטים בארה"ב, הנוטים אף לתמוך במדיניות יישובה של ארץ-ישראל השלמה). במציאות אמריקנית מקוטבת גובר, כאמור, הקושי לשמור על האהדה הדו-מפלגתית לישראל, ולצידו גובר הפיתוי לזכות בתמורה מידית מהצד התומך (הרפובליקני) תוך התעלמות מן המחירים שעלולים להיגבות מישראל בטווח הארוך יותר.

במקביל, יש להיערך למציאות שבה מתעצמת השחיקה בנכונות של ארה"ב להמשיך ולמלא תפקיד של שוטר אסטרטגי במזה"ת. התפתחות כזו אינה עולה בקנה אחד עם האינטרס הישראלי, והיא מחייבת את ישראל לעדכן את ציפיותיה בהתאם.

הצלע היהודית

בקרב יהודי אמריקה, בדגש על בעלי תפיסות ליברליות, מתגברת מגמה של שחיקה במרכיב הזהות היהודי. ריבוי נישואים מעורבים תורם למגמה זו. יותר ממחצית מיהודי ארה"ב מזדהים כליברלים ורק 20 אחוז מעידים על עצמם כ"שמרנים". רוב יהודי ארה"ב (70 אחוז) ניצבים בצד שנחל מפלה בבחירות 2016. המדיניות הישראלית בנושאים שונים (בעיקר המשך השליטה בפלסטינים) נתפסת בעיני יהודים ליברלים רבים כלא עולה בקנה אחד עם השאיפה להיות "אור לגויים" ועם החתירה ל"תיקון עולם" (ברוח זו, אישור חוק הלאום בכנסת ב-19 ביולי 2018 עורר ביקורת קשה בציבורים יהודיים אלה). מתעורר אפוא מתח בין פרשנותם לערכים ליברליים לבין אהבתם לישראל. לדידם של יהודים אלה, ישראל נעה לכיוון "שמרני"

ומתרחקת מערכים ליברליים ופולורליסטיים. ביטוי לכך אפשר לראות גם במחלוקות בנושאי דת ומדינה: הכרה בזרמי היהדות, הגיור והתפילה בכותל.

יוצא אפוא שמגמות הקיטוב הפנימי בארה"ב מחד גיסא, והתחזקות הימין בישראל מאידך גיסא, מקשות על תחושת הסולידריות של ציבורים אלה עם ישראל. היעדר אחדות יהודית בנושא ישראל רלוונטית, כמובן, גם ליכולתה של הקהילה להפעיל השפעה פוליטית לטובת ישראל. לכך יש להוסיף ירידה אפשרית בכוחם של הארגונים היהודיים ברמת הקהילה וברמה הארצית, על רקע מגמה כוללת של נטישת ארגונים גדולים ועידן "פוסט-ארגוני" באמריקה בכלל וביהדות אמריקה בפרט. למנהיגות היהודית בארה"ב יש דילמה נוספת, הנוגעת לזהותו של הנשיא טראמפ: האם וכיצד לתת ביטוי לאי-הנחת של רוב יהודי אמריקה מן הנשיא, מבלי לאבד מעמד והשפעה שנרכשו במאמץ רב על פני עשרות שנים. ועוד: כיצד לעשות זאת מבלי לפגוע באינטרסים של מדינת ישראל, הרואה בטראמפ ידיד רב זכויות. (ממשל טראמפ לא מסתיר תסכולו מכך שמהלכיו הפרו-ישראליים - בדגש על העברת השגרירות לירושלים - אינם זוכים להכרה ולתודה מצד ציבורים רחבים ביהדות ארה"ב).

הקיטוב הפנים-יהודי מצביע על תופעה נוספת: אותו חלק מיהדות ארה"ב (30-20 אחוז) - בעיקרו אורתודוקסי - שתמך בטראמפ חושף אסטרטגיה חדשה לאינטגרציה יהודית בחברה האמריקנית הכללית. במאה השנים האחרונות, מודל השילוב התבסס על אימוצם של ערכים חברתיים - פלורליזם, סובלנות, שוויון - תוך מחיקת מאפייני תרבות ודת יהודיים מוחְצָנים (המזוהים עם היהדות האורתודוקסית). השינוי במאפייני הימין הנוצרי האמריקני והגידול היחסי במספרם של היהודים האורתודוקסים מבליטים מסלול חדש לאינטגרציה בחברה האמריקנית המתבסס על ערכים של הוגנות (שכר ועונש), נאמנות, קדושה, סמכות ולא דווקא על הערכים שמודגשים על-ידי הליברלים בארה"ב.²⁹

תופעה זו מתחזקת גם מכך שחלקים בציבור היהודי-ליברלי הולכים ונטמעים בקהילה האמריקנית הכללית, ולעומתם הקהילות האורתודוקסית והחרדית גדלות בשל שעורי ילודה גבוהים. עם זאת, קהילות אלה היו באופן מסורתי פחות מעורבות בשיח הציבורי והפוליטי בארה"ב, ולכן לא ברורה עדיין השלכת המגמות הדמוגרפיות הפנים-יהודיות על עתיד עוצמת ההשפעה היהודית בארה"ב.

לקיטוב הרעיוני המתחולל בארה"ב יש במידה מסוימת מקבילה ישראלית. הנהגת שתי המדינות נתונה בידי זרמים פוליטיים השמים דגש על ערכים של שמרנות, לאומיות, דת, ומסורת, ומצדדים במדיניות חוץ המבוססת על תחרות וריאל-פוליטיק נטולת אשליות בדבר אחוות עמים עולמית. מגמות רעיוניות אלה בשתי המדינות, יחד עם עליית כוחו של הזרם האורתודוקסי ביהדות ארה"ב, מצביעות על התפתחות שטרם ברור אם תהפוך לעניין של קבע: הופעתו של משולש יחסים אלטרנטיבי, שערכיו המשותפים שונים משמעותית בנקודות מסוימות מהערכים שאיפיינו את המשולש "הישן".

גורמים שונים במנהיגות היהודית בארה"ב מתריעים על רקע זה, כי על מקבלי ההחלטות בירושלים לגלות יתר תשומת לב למגמות השינוי בארה"ב. לדבריהם, הזמן החולף שוחק את הזיכרון של אירועים היסטוריים מעצבים: השואה, הקמתה ההרואית של המדינה ("מעטים מול רבים"), הניצחון בששת הימים, מבצע אנטבה, פיגועי ה-11 בספטמבר. ולכן, ישראל צריכה להעניק עדיפות לטיפוח האהדה האמריקנית הדו-מפלגתית כלפיה ולהגביר המודעות להישגיה ולהיותה נכס רב ערך לארה"ב. מודגש גם הצורך להשקיע משאבים ביצירת בסיס תמיכה בקרב הדור הצעיר ובקרב קהילות המיעוטים המתרחבות בארה"ב (האיספאנים, שחורים, אסיאתיים). בד בבד, נטען כי מדיניותה של ישראל צריכה גם להתייחס לקושי בזיקה כלפיה, שנוצר בקרב ציבור יהודי ליברלי גדול בארה"ב, בדגש על הדור הצעיר.

הערות

1	http://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD/ISR
2	The Economist, June 14, 2018
3	הארץ, 19 יולי 2018
4	Reuters, 14 April 2018
5	הארץ, 6 יולי 2018
6	Reuters, 7 August 2018
7	ynet, 6 יולי 2018
8	Wall Street Journal, 21 May 2018
9	הארץ 23 אוגוסט 2017
10	הארץ, 18 פברואר 2018
11	הארץ, 12 יולי 2018
12	הארץ, 4 יולי 2018
13	The Atlantic, 2 Apr 2018
14	NYT, 3 February 2018
15	NYT, August 10, 2018
16	Hurriyet Daily News, 29 June 2018
17	הארץ, 13 ספטמבר 2017
18	הארץ, 26 ספטמבר 2017
19	הארץ, 1 אפריל 2018
20	הארץ, 18 מאי 2018
21	הארץ, 24 יולי 2018
22	הארץ, 2 ינואר 2018
23	ynet, 2 יולי 2018
24	Washington Post, 19 July 2018
25	The White House, Statement by President Trump on Jerusalem, December 6, 2017
26	הארץ, 22 אוגוסט 2018
27	הארץ, 15 מרס 2018
28	Wall Street Journal, June 19, 2018
29	"עליית האורתודוכסיה וקיטוב פוליטי-תרבותי בקהילה היהודית אמריקאית", מצב העם היהודי: הערכה שנתיית 2017-תשע"ז, המכון למדיניות העם היהודים, 2017.

ההתפתחויות המתוארות מציבות בפני ממשלת ישראל דילמות מורכבות: האם יש לישראל עניין (ויכולת) להקפיד על דרך התנהלות מול ממשל טראמפ, שגם תשמור על רמתם של היחסים הקרובים עמו וגם תקרין שישראל אינה מאמצת את מכלול סולם הערכים שלו? האם יש להוסיף ערוצי שיח ולשפר מנגנוני תיאום כך שעמדת יהודי התפוצות תשוקלל ביתר יעילות בתהליכי קבלת ההחלטות המתקיימים בישראל בנושאים הנוגעים לעם היהודי? וכמובן: עד כמה יש להפגין רגישות ישראלית בעת קבלת החלטות שיש להן השלכות על יהדות ארה"ב?

סיכום

האורות והצללים בתמונה האסטרטגית מלמדים כי עוצמתה הגוברת של ישראל אינה פותרת את היעדרה הכרוני של יציבות ביטחונית במזה"ת. הרגיעה תמיד עלולה להתגלות כזמנית ולהיות מופרת, גם כאשר לכאורה אין למעורבים אינטרס בהידרדרות אלימה. סכנת הגלישה המהירה לאלימות קשה מחייבת את ישראל לכלכל צעדיה בתשומת-לב רבה, אך תוך זהירות שלא לכלוא עצמה בסד של שיתוק והיעדר יוזמה בתחום המדיני.

עוצמתה האסטרטגית והימצאותו של נשיא אוהד בוושינגטון פותחות לישראל אפשרות לעשייה מדינית שתבלום את סכנת הגלישה למציאות של מדינה דו-לאומית המאיימת על זהותה היהודית של ישראל. חלון ההזדמנות האסטרטגי הפתוח עתה לישראל לא בהכרח ייוותר פתוח לעד.